

בית המקדש היה מקום ראייה יופי. הטחורה הישראלית חיבה ריחוק ממונו, ורק עתה נפתחות העיניים מחדש. צילום דגם בית המקדש של הורדוס, על פי מכוון המקדש, מתוך אנציקלופדיית המקדש

הדף היומי / מסכת יומא

חזרה אל חסד הראייה

גבול דק מפריד בין ראייה נכונה, המעוררת מחשבה והתקשרות לה, ובין הסתנוורות מהסמל ומקסמי המציאות. אחרי שטיהרנו את ראייתנו בגלות, הרחק מהמקדש, אנו יכולים שוב "לראות מקום"

סממנים, או חקוקין בקירות העץ מלפנים מכותלי האבנים.

מהותם של "הכרובים דצורתא" תלויה בהבנתנו את תפקידם של "שנים כרובים זהב" שהיו במשכן ובמקדש שלמה, ונעלמו. בשתי הצורות, זו המפוסת לת וזו המצוירת, מהותה של הפעולה על האדם הרואה היא זהה: לעורר את המחשבה, שהיא היא מהות ההתקשרות עם ה'. ידוע לנו שהחלל שבין הכרובים מעל לארון היה מקור הנבואה, מקום השראת שכינה וכסא הכבוד. על רקע זה דומה שהכרובים שבמשכן ובבית-ראשון, הכרובים המפוסלים בזהב, היו המחשה חומרית למציאות לא-חומרית שהתקיימה מעל הארון, בדומה לנאמר בחזון ישעיהו על כסא הכבוד בבית מקדש של מעלה, "שרפים עומדים ממעל לו". לעומתם, ההמחשה הדו-מימדית של "כרובים דצורתא" בבית השני היתה חזקה פחות; אולי רק בבחינת זיכרון לחורבן, זיכרון חיוור לעומת המציאות המקורית.

תודעה קובעת גבול

האגדתא מסיימת בשמועתו של ריש לקיש: בשעה שנכנסו נכרים (הבבלים) להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה. הוציאן לשוק ואמרו: ישראל הללו שברכתן ברכה וקללתן קללה, יעסקו בדברים הללו?! מיד הזילום, שנאמר, 'כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה' (איכה א, ח').

שוב נשאלת השאלה, "מה אתה רואה?" המציאות החומרית היא תמיד סתומה, גולם המחכה לפירוש האדם בכדי לקבוע את זהותו במרחב. למשל, מסופר במשנה בפרק במסכת עבודה זרה (ג, ד) שכאשר רבן גמליאל נשאל על ידי נוכרי, איך נכנס לבית המרחץ בו עמד פסל של האלה אפרודיטי, אלת היופי הגופני, הוא השיב, "אני לא באתי בגבולה, היא באה בגבולי. אין אומרים: נעשה מרחץ לאפרודיטי נוי, אלא אומרים: נעשית אפרודיטי נוי למרחץ".

גם הבבלים שנכנסו להיכל וגם רבן גמליאל במרחץ נותנים פירוש למרחב הפיזי מתוך ראיית מציאות תלוית תרבות: התודעה שלהם קובעת בגבול מי הם נמצאים. רבן גמליאל אינו נמצא באותו מרחב קיומי בו נמצאים הרוחצים הלא-יהודים שעל ידו. הוא אינו רואה את היופי הגופני באותו אופן בו רואים אותו הם; בתודעתו ובראייתו, הופך פסל אפרודיטי מהאלהת היופי לקישוט למרחץ.

אם כן, מה ראו עולה הרגל כשראו "כרובים מעורין זה בזה"?

משיכה אל החומר

שאלת מהותם של הארון והכרובים מתחדדת בסיפור בשמואל א, אודות ארון הברית שנלקח לשדה הקרב, נשבה על ידי הפלשתים, הוחזר על-ידם לבית שמש, ומשם הועלה על-ידי דוד לירושלים. לאורך כל מסע הארון, ממעונו בשילה ועד העמדתו בתוך אהל בעיר דוד, שזור חוט דק המפריד בין גילוי השכינה במרחב לבין עבודה

האגדתא המיוחדת במינה שבדף נד שואלת שאלה עמוקה: מה היה תפקידם של הוויזואלי והחומרי בקודש הקודשים? כל מי שחונך על טהרת תפיסת הרמב"ם, השוללת באופן מוחלט כל ביטוי של אמונה באחדות ה' באמצעות הגשמה בחומר, מופתע מכך שמעל הארון עצמו ניצבו שני כרובים עשויים זהב. יתר על כן, לפי שיטות שונות לכרובים היו פנים של תינוק, או שהיו דמויות של זכר ונקבה. איך הועמדו בלב לבו של מקדש ה' פסלים דמויי אדם, ולא יזו מטרנה?

המשנה בדף נג ע"ב מתארת את עבודת הקטורת בקודש הקדשים של הבית השני, ממנו "ניטל הארון". שלא כמו במקדש הראשון, שם היה כהן גדול מניח את המחטה עם הגחלים בין בדי הארון, במקדש השני הוא מניח אותה על אבן השתיה. להיעלמותם של הארון והכרובים הוצעו כמה הסברים: הם נגנזו מתחת לקודש הקדשים, מתחת לרצפה בלשכת העצים, או שנלקחו עם הגלות לבלב.

כרובים זהב וכרובים דצורתא

אם כן, קודש הקודשים בבית המקדש השני היה חלל ריק. על רקע זה מבררת הגמרא את מציאות ה"ראייה", כלומר, ראיית גילוי הקודש, בשני המקדשים. הגמרא מספרת שבמקדש הראשון בדי הארון היו "דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת, ונראין כשני דדי אישה, שנאמר 'צורר המור דודי לי, בין שדי ילין' (שיר השירים א, י"ג). מה שמרומזו בתיאור זה אודות קודש הקדשים, נאמר במפורש מיד לאחר מכן. אמר רב קטינא: בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגללין להם את הפרוכת, ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה, ואומרים להן: ראו חיבתכם לפני המקום כחיבת זכר ונקבה.

לפי רבה בר רב שילא הבסיס לתיאור מיוחד זה של הכרובים נמצא בתיאור החריטה על גבי לוחות ה"מכונה" עליה עמד הכיור במקדש שלמה, שהיתה "כמעט איש וליות" (מלכים א, ז, ל"ו) - כאיש המעורה בבת זוגו.

תיאור דמויות אלו כזכר ונקבה "מעורים זה בזה" מזכיר את דברי הנביאים, הושע, ישעיהו וירמיהו, המדמים את הקשר בין ישראל לה' כברית שבין איש ואישה. ובכל זאת הדברים מעוררים פליאה. הזה פרצופו של בית מקדשנו, המבטא את האמונה הטהורה שהא-ל אין לו גוף, ונמצא הוא מעבר לכל גבול של נפש, מקום וזמן? האם המקדש השני, ממנו "ניטל הארון" יחד עם הכרובים, נמצא בשל כך בדרגה רוחנית גבוהה יותר מהמקדש הראשון?

לקראת סוף האגדתא מוצעת דעה שגם בקודש הקודשים הריק של המקדש השני גללו את הפרוכת, להראות לעם בעלייתם לרגל כרובים מעורים זה בזה - אלא שהם היו "כרובים דצורתא". רש"י מפרש: "בקודש הקדשים (של המקדש השני) היו מצויירין בכותל במיני

זרה; בין העצמת חיי החומר המתרחשת בקרבת הארון לבין התייחסות למציאות זו כאילו היא אכן מתרחשת בגבולות החומר.

מה מבדיל בין לקיחת ארון ה' למלחמה לפני העם, ובין מעשה הפלשתים המביאים את "עצביהם" למלחמה בבעל פרצים (שמ"ב, ה)? מה הגבול בין האמונה ש"ה' ילחם לכם", ובין האמונה הקלוקלת שכוחו של הארון והשוכן עליו נובע ממציאות ממשית, בתחומי העולם הזה?

אין ספק שהארון משפיע באופן מוחשי על המציאות שסביבו - כשהפלשתים מעמידים אותו במקדש דגון, האליל נופל לפניו ארצה, ואחרי שהם מחזירים אותו, הוא מאציל על המקומות בהם הוא שוכן - בית שמש ובית אדום הגתי - ברכה גשמית, פרוין של יבול ושל ילדים. אך מי שמפרש את מציאות הארון באופן מצומצם מדי, כמתקיימת בגבולות החומר, מוצא את מותו. כך "אנשי בית שמש, כי ראו בארון ה'" (שמ"א, ו, י"ט), וכך עוזא, ששלח ידו "ויאחז בו כי שמוטו הבקר" (שמ"א, ו, ר').

בנקודה זו היה יצר עבודת ה' קרוב עד מאוד ליצר העבודה הזרה. ראיית החיות שבכל נברא, בפוריות האדמה ובזרע האדם, יכולה להביא לגאולת נפש האדם, אך גם לקלוקלה התהומי. לאורך רוב הדורות בבית הראשון נמשכו שבטי-ה, במיוחד במלכות יש-ראל, אחרי תרבויות ואמונות זרות שביקשו לחוש את חיוניות שורש החיים בעץ האשרה, בעגל, ב"בעלים" של גשם מחיה ושל פוריות האדמה.

מול משיכה זו מנבא הושע, "כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר, ואין זבח ואין מצבה, ואין אפוד ותרפים. אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' א-לוהכם ואת דוד מלכם, ופחדו את ה' ואל טובו, באחרית הימים" (ג, ד'-ה'). החורבן והגלות יהיו לשם היטהרות הנפש והדעת. דווקא בזכות הריחוק מארץ ישראל, מהמפגש הבלתי-אמצעי עם כוחות החיים המתגלים בחומר, יצליח עם ישראל לבסס את אמונתו ועבודתו על תפיסה שה' אינו גוף ואין לו דמות הגוף, והוא קיים מעבר לכל תפיסה של נפש, זמן ומקום.

גלות מטהרת

תרבות ישראל בגלות היתה תרבות המילה, תרבות השמיעה, ולא תרבות הראייה. העולם במשותו ובמוחשיותו היה שייך במידה רבה לנכרים. האומנר יות הוויזואלית, בה יוצר נותן ביטוי למעמקי נפשו בא-

מצעות חומרים מוחשיים כגון צבע וחומר, עץ ואבן, היו שייכות ליוונים וליורשיהם. במשנה בברכות, רבי יהודה הנשיא פותח את הפרק האחרון המברר את התגובה היהודית לחורבן, בהלכה וברעיון, במילים "הרואה מקום". האם עוד אפשר, בדורו של רבי יהודה הנשיא, לשמור על חסד הראייה - ראיית העולם כשיקוף של "מקומו של עולם"?

פתיחת מסכת ברכות, "מאימתי קורין את שמע" - היא אשר תקבע את דרך העבודה של היהודי בגלות: עבודה של אמירת "שמע", של שמיעה, תפילה ותורה. אך מובטחים אנו על ידי נביאנו הושע ש"באחרית הימים" נבקש את ה' ו"נפחד את ה'". כלומר נשכיל שוב לראות מקום, לקיים את מצוות הראייה במקדש "אל פני האדון ה' ", לראות וליראות. תהיה זו ראייה של ברכת החיים כשיקוף פני ה', לא הסתנוורות הנמשכת רק אחר הנמצא בגבול היש החומרי. אנו זכינו להיות ילדיהם של אלו שטרחו בתהליך ההיטהרות של דורות הגלות. על כן התברכנו ביכולת לראות את המוחשי והחומרי, ומתוכו את מה שעבר לו, השורה עליו ללא גוף וללא גבול. הארון והכרובים היו מקור ממש של ברכה במציאות הפיזית של הקודש הקדשים, אך, כפי שכבר למדנו במסכת יומא, הם לא התקיימו בגבולות המידות של אותו החלל.

החזרה לארץ ישראל היא גם חזרה אל מרחב ברכות החיים שביש החומרי, ומתוך כך גם אל חסד הראייה. שאיפת הגאולה הנה בחידוש תרבות הראייה, מלמטה למעלה - ציור ופסול הנותן ביטוי בחומר חופשי למעמקי הנפש של יוצרים החיים מתוך התקשרות לה; אדריכלות המעצבת חללי אדם מתוך השאיפה לצניעות, לענווה, ולקדושה; עיצוב יופי "ליהנות בהם בני אדם" שיעמיק את התודעה של בריאה אותה ברא הקב"ה מתוך רצון למימוש ברכת החיים; תפיסה סביבתית השואפת לכלכלה מקיימת חיים; והתקשרות בין איש ואישה, לא רק בכרובים במקדש, אלא בבתינו שלנו. התקשרות שיסתכלו בה נכרים להיכל ביתנו, ולא יבינו, שיראו מה שנראה להם כתמונת עולמם הנפול ולא יוכלו לראות שיש עוצמת חיים שבקדושה וטהרה.

ואחר - ישובו הכרובים למקומם ולמהותם. ■